

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

УДК 94(477:438)''1939/1945''

DOI <https://doi.org/10.33402/up.2026-21-09>

Олег СТЕЦИШИН

PhD, журналіст

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7088-8728>

email: olehstecyshyn@gmail.com

**[РЕЦ.]: З БІЛЬШОВИКАМИ ПРОТИ УКРАЇНЦІВ [НА КН.]:
DAMIAN MARKOWSKI. STRYBKI. Z AK POD SKRZYDŁA
NKWD. KRAKÓW: ZNAK HORYZONT, 2025. 320 S.**

Проблематика польсько-українських відносин у ХХ ст. широко висвітлюється науковцями обох країн, які у своїх дослідженнях торкаються найрізноманітніших аспектів такої тематики. Тим цікавішою є поява досліджень, які виділяються з-поміж інших новизною теми та своєрідним авторським підходом. Серед них вартує відзначити книгу Даміяна Марковського «Стрибки. З АК під крила НКВД» («Strybki. Z AK pod skrzydła NKWD»), яка побачила світ у краківському видавництві «Znak Horyzont». Її автор є знайомим польським істориком, доктором габілітованим, співробітником Інституту військових втрат імені Яна Карського у Варшаві, спеціалістом з військово-політичної історії Східної Європи.

Для українського читача ця наукова робота важлива тим, що стосується діяльності поляків, які стали бійцями «істребительних» батальйонів, котрі після 1944 р. радянські спецслужби створювали у західних областях України для протидії українському визвольному рухові. Вказана тема є малодослідженою.

Відразу впадає у вічі, що автор не хоче бути безстороннім спостерігачем та переповідачем свого дослідження, а тому заздалегідь намагається інтерпретувати його результати та пояснити читачеві основні його положення. Вже у передмові Д. Марковський відразу розставляє світоглядні та історіографічні пріоритети своєї роботи, проводить екскурси в минуле. Тому перше пояснення того, чому польські націоналісти чи звичайні селяни врешті опинилися в лавах більшовицьких «істребительних отрядов», з'являється вже на перших сторінках дослідження. «Бувають ситуації, коли немає хорошого виходу [з ситуації, що склалася]. І виходить трохи добре, трохи погано. Така була наша ситуація. Коли в нас більше не було Польщі,

нікого, тільки себе», – пояснив свою службу в «стрибках» один з героїв дослідження пан Кароль. Згодом сам автор доповнює його слова: «В якийсь момент вони прокинулися, залишені напризволяще, ...зіткнулися з необхідністю прийняти зброю, ... щоб уникнути знищення». Хто проводив це знищення, автор також подає відразу ж у перших рядках свого дослідження – це «українські сусіди» поляків або ж «українська партизанка» (с. 11).

При цьому автор підкреслює, що цей вибір був нелегкий, бо «стрибкам» довелося взяти зброю від свого віковичного ворога – Москви. Тієї самої, що напала на Польщу у 1939 р., що вбивала поляків у Катинському лісі або депортувала їх у Сибір. Проте з подальшого тексту стає зрозуміло, що всі зазначені більшовицькі кривди у 1944 р. уже не були для «стрибків», частина з яких до цього воювала в лавах Армії Крайової, тобто були польськими націоналістами, актуальними і відійшли на другий план. На перший же вийшла, як зазначає Д. Марковський, «пекуча та руйнівна жага помсти». Помсти українцям. Чому саме українцям стає відомо практично відразу ж. «Стереотипи – чудовий трамплін для розмноження ненависті», – твердить Д. Марковський в описі складних міжнаціональних процесів серед населення «кресів», і при цьому сам стає жертвою стереотипів, притаманних сучасній польській історіографії. Спочатку може скластися враження, що автор намагається уникати перекладення колективної вини за вбивства польського населення «кресів» на всіх українців, обвинувачуючи в цьому лише винних. Проте дуже швидко стає зрозуміло, що це ілюзія. Автор використовує вже відомі патерни польської історіографії, за якою винуватицею трагічних випадків польсько-українських стосунків 1940 рр. є виключно українська сторона – загони націоналістів, селяни і просто українці як народ. І навіть уся Україна.

Спочатку автор позірно опонує колишньому польському «стрибку» за його слова про те, що «Україна ще колись відповість за те, що там [на «кресах»] сталося», але потім назвав ці слова «пророчими», бо, мовляв, саме так і сталося, маючи на увазі, що повномасштабний напад Росії у 2022 р. став карою Україні за події 1943–1944 рр. (с. 19). Яке відношення має сучасна Українська держава до тогочасних бездержавних часів автора книги, схоже, не цікавить. Дослідник також декілька разів порівнює ставлення українців до поляків із тим, як німці ставилися до євреїв, тобто ставить знак рівності між українцями та гітлерівцями. При цьому українці у книзі здебільшого стереотипно змальовані як безжалні та жорстокі злочинці. Автор систематично використовує вислови на кшталт «українці вбили», «українці замордували» і т. ін.

Прикметним у дослідженні Марковського є той факт, що він подає своїм читачам приблизну кількість поляків, які служили в більшовицьких «істребительних» батальйонах. За оцінкою автора, «стрибками» були «кільканадцять тисяч» етнічних поляків, що, за його підрахунками, перевищувало чисельність польських збройних відділів у перші дні Варшавського повстання 1944 р., а також кількість озброєних вояків 27-ї Волинської дивізії Армії Крайової, яку «стрибки» чисельно переважали майже двічі (с. 12–13).

Заслугою автора є те, що він намагається не тільки пояснити мотиви, якими керувалися поляки, які йшли у «стрибки», а також причини ненависті українсько-го населення Волині й Галичини до своїх польських сусідів. Примітною є згадка одного зі свідків про те, що польські діти на «кресах» виростали у середовищі, яке

виховувало їх у дусі вищості над дітьми інших національностей. Тобто у середовищі шовіністичному (хоча сам автор воліє не використовувати цього терміна). На цьому тлі науковець також доволі об'єктивно показує своїм читачам історичні передумови, які врешті призвели до поширення серед українського населення ненависті до своїх польських сусідів починаючи з часів козаччини та Коліївщини і закінчуючи знищенням Польщею Західно-Української Народної Республіки у 1918–1919 рр. та неухаююю польської влади (навіть уже після окупації 1939 р.) до української проблеми.

Також варто відзначити той факт, що автор не побоявся залишити у цитатах своїх героїв–«стрибків» ті формулювання, які нині сприймаються як українофобські. Як заявив один із них Щепан Секерка, однією з причин люті й ненависті, що після 1939 р. охопили польське населення, став той факт, що після окупації східних регіонів Польщі «азійськими обдертюхами» «владу захопили [лояльні до радянської влади] українці» (с. 36). Це також можна трактувати як відчуття власної вищості пересічних польських мешканців т. зв. «кресів», які не могли собі навіть уявити, що хтось з нацменшин, а тим паче українці, можуть замінити їх у статусі пануючої нації.

Автор визнає, що навіть через багато років колишні польські «стрибки» описували свої стосунки з представниками інших національних громад у чорно-білому світлі. «Україна? Яка Україна? Ніхто тоді не уявляв, принаймні не в моєму колі, в моїй родині, серед поляків, що після війни тут буде Україна. Для нас це було абсолютно неймовірно», – описував свої враження від державницьких устремлінь своїх українських сусідів один з польських бійців «істребітельних» батальйонів. «У нас були [ворогами] українець, росіянин. Євреї, поки вони існували, доносили на нас до НКВС. Для нас кожен був ворогом», – твердив інший «стрибок». «Русини завжди жили з нами. Так ми їх називали. Ми поважали свята та звичаї один одного. Але Україна була за річкою Збруч [а не в Галичині та Волині]», – заявляв ще один (с. 40).

Заслугою Д. Марковського можна вважати й те, що він визнав наявність у польської спільноти антисемітських настроїв («ми не хотіли присутності євреїв у Польщі») і причетність поляків до вбивств українців та євреїв. Водночас не можна не зауважити певного психологічного прийому, який застосовує автор, за яким в усіх позитивних ситуаціях «польське» стоїть попереду «українського», тоді як у розповідях про вбивства чи погроми здебільшого спочатку згадується про «українців», а вже потім про «поляків». Або ж (як у випадку з визнанням причетності поляків до вбивств євреїв) на початку речення вживається фраза «Не тільки українці вбивали євреїв, а й...», яка в розумінні автора очевидно повинна якось зменшити негативний ефект від визнання того, що і серед польського населення були ті, які заплямували свої руки кров'ю невинних людей.

Впадає у вічі, що Д. Марковський уникає тих істеричних тонів, так притаманних деяким польським дослідникам. Особливо в описі відносин польського та українського народів на теренах Західної України. Зокрема, коли він описує настрої, що панували у середовищі обох народів після приходу німців, то визнає, що українці «відчували, що кохання між Сталіним і Гітлером триватиме недовго, чекали краху цих стосунків, щоб досягти своєї омріяної України», тобто сподівалися відновити свою державність. Здебільшого автор намагається беземоційно змалювати міжнаціональний конфлікт, але в інших – беззаперечно стає на бік однієї з його сторін. На польський бік.

Проте не варто вважати, що Д. Марковський сповідує принципи, які чимось суттєво відрізняються від нині наявного польського історичного наративу. Хоча він й покладає частку вини в загостренні польсько-українських відносин у першій половині 1940 рр. на політичну еліту Польщі, особливо представників її правого спектра, та на польське «подзем'є», все ж у змалюванні українського національного руху він здебільшого дотримується тієї обвинувальної позиції.

Водночас бачимо авторські висловлювання про нездатність обох народів «досягти консенсусу щодо спільного заселення єдиної території» (як однієї з причин міжнаціональної кризи в регіоні), про «відплатні акції» польських формувань проти українців як «вимушений» крок у відповідь на антипольські акції Організації українських націоналістів і загонів Української повстанської армії (і жодного слова про право українців на такі ж «відплатні акції» як помсту за спалені українські села), вже згадуване некоректне порівняння дій деяких українців щодо поляків з масовими вбивствами євреїв нацистами під час Голокосту. Останнє, зокрема, читаємо в розділі «Знищене дитинство» (Zamordowane dzieciństwo): «Коли вони [українці] розпочали свою роботу [вбивства поляків], купи єврейських тіл у белжецькій печі ще горіли. Газові камери все ще працювали. Постріли розстріляних команд, що здійснювали «переселення» – як так гарно висловилися німці – ще не стихли», – написав Д. Марковський. Наведена автором аналогія мало того, що некоректна, так ще й історично не зовсім точна, бо «белжецькі печі» (тобто печі крематорію в таборі смерті Белжець) перестали «горіти» після останнього транспорту депортованих євреїв у грудні 1942 року, тобто за півроку до початку волинських подій. На той час загони УПА на Волині лише формувалися, а в Галичині їх ще взагалі не було.

Суперечливою виглядає і статистика польських втрат, наведених автором, – майже 40 тисяч осіб на Волині та не менше 14 тисяч у Східній Галичині (с. 83). Для рівноваги до цієї цифри вартувало б подати й дані про кількість українців з цих самих регіонів, які в той самий час загинули від рук польських відділів. Однак автор цього не зробив, використавши натомість заявлений аргумент про українців, вбитих нібито бандерівцями за те, що вони були комуністами або допомагали полякам, і яких тоді «ніхто не рахував». Тобто Д. Марковський, який неодноразово закидає українській науковій спільноті «викривлення історії» щодо подій 1940-х рр., фактично сам замовчує факти, які є неприємними для польської сторони.

Однак назагал нове дослідження Д. Марковського стало подією в історіографії українсько-польських відносин середини ХХ ст. Воно висвітлює досі маловивчені сторінки історії і вартує того, аби стати предметом прискіпливої уваги фахівців і широкого кола читачів.

Дата надходження рецензії до видання: 08.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) рецензії: 16.09.2026

Стаття поширюється
на умовах ліцензії
відкритого доступу CC BY 4.0